

Sälgen behövs

Sälgen behövs

Sälgen behövs insprängd i skogsmark och hagar, vid åkerkanter, längs vattendrag och på villatomter. Älgar och harar behöver den liksom vi människor. Rent livsviktigt är dess pollen och nektar som ger energi för vårhungeriga insekter, innan markens växter gått i blom. Då blir de småkrypssurrande sälgarna också samlingsplats för svultna flyttfåglar. Är man tall, gran eller björk vårdas man normalt tills det är dags att omsättas i pengar, men alltför ofta får sälgen stryka med när sly ska röjas och marker städas. Med den här broschyren vill vi sjunga sälgarnas lov och försöka ändra på den saken.

Sälg och viden

Sälgen är en av 36 videarter i Sverige. Alla viden heter *Salix* på latin, men variationen i utseende och levnadssätt är stor. Många arter visar upp skilda underarter med olika talanger. Till råga på allt, korsar sig viden med varandra i en enda röra. Då kan de vara rik-

tigt svåra att artbestämma. Bland viden finns alltifrån träd och buskar till små krypande, centimeterhøga ris på fjället. Inom gruppen kallas många arter för viden, medan andra kallas för pilar eller har alldeles egna namn som jolster eller sälg.

Gemensamt för dem alla, är att de har blommorna samlade i hängen, ofta ulliga som videkissar. Alla viden är tvåbyggare, med det menas att han- och honhängen sitter på skilda buskar eller träd. Insekterna flyttar pollen från hanblommor till honblommor.

Sälgen – videnas adel

Mycket av det som skrivs i det här häftet gäller alla videarter. Men särskilt ska sälgen lyftas fram. Sälgen är den ståtligaste av viden och finns i hela landet, utom på kalvfjället. Ges den tid, blir den ett resligt och grovt träd, kring 15 meter högt. Många har en relation till sälgen. Barndomens påskris med sälgkis-

Vad vore påsken och våren utan ris med videkissar?

sar eller sälgpipan, det instrument alla kunde göra när man blivit gammal nog att få bära kniv.

Aldrig är sälgen så lätt att upptäcka som tidigt på våren, innan den fått sina blad. Hela trädet kan lysa gula av tusentals videkissar med ståndarknappar eller pistiller stickande ut. Och kommer man nära, så surrar och brummar hela grenverket av hungriga insekter på jakt efter pollen och nektar. På sommaren försvinner de grågröna bladen bland all annan grönska, för att på hösten åter sticka ut, nu genom sina ljusgula höstlöv.

Drivhus utan glas

Sälgen och de flesta andra viden blommar tidigt, före lövsprickningen. Ännu är nätterna frostkalla, så det gäller att skydda de känsliga blommorna väl. Det sker i de egna små drivhusen, videkissarna. Den täta fällen av små vita, genomskinliga hår släpper igenom solljuset men håller kvar värmen. Där inne trivs ståndare och pistiller, tills det är dags att titta fram och låta insekterna pollinera. Redan på vintern ligger videkissarna innanför skyddande fjäll, färdiga att slå ut när vårsolen börjar värma.

Människa + sälg = sant

I gamla tider var sälgen människans värdefulla vän. Man skrapade barken, kokade den till garvsyra och använde för den finaste skinngarvningen. Det lever än i dag i den traditionella sameslöjden. Eftersom eld med sälgved ger lite rök, har den ibland kallats tjuvjägarved. Särskilt viktig var sälgen och andra viden som kreatursfoder, speciellt i norra Sverige där det inte fanns ask och lind. Man skar kvistar, torkade dem till vintern i kvastar som foder åt getter, får och kor som tillägg till höet. Om det berättar sälgens artnamn *Salix caprea* där caprea betyder get. Om fastlagsris och sälgpipor är redan nämnt. Men sälgen hade också medicinsk använd-

ning. Barken innehåller salicylater, ämnen som kroppen omvandlar till salicylsyra med samma verkan som huvudvärkspiller med acetylsalicylsyra. Därför användes sälgen förr till både värkmedicin och sårtvätt. Virket var starkt och formbart och bra när man tillverkade allt från band till laggkärl, och mjölktråg till hässjestänger. Så nog har människan älskat sälgen i gångna tider.

Skogens vilt

En skog med gott om sälg är ofta en viltrik skog, där även de jaktbara arterna trivs. Älgar, rådjur och renar betar gärna sälg, de hyvlar barken med sina tänder, biter kvistar och repar löv. Det har visat sig att i skogar med mycket sälg är det mindre älgskador på ungtallar. Bävurar kan med stor precision söka upp sälgar och fälla dem. Haren betar gärna sälgskott, inte minst när snön tyngt ned höga toppar ända mot marken. Ofta syns även skogsfågel, exempelvis ripor sitta i sälgar och beta knopp.

Vårens brummande träd

Den som närmar sig en blommande sälg, häpnar över det surrande och brummande som ljuder från grenverket. Hundratals humlor, bin och andra småkryp har hittat vårens första restaurang. Sälgen är först ut att blomma på våren, innan markens växter står i blom, redan i mars-april i södra delen av landet och i maj i den norra. Det sker ofta medan snöfläckar ligger kvar och inte minsta grönska är i sikte. Då bjuder sälgarna ut sig med sitt överflöd av videkissar. Hanbuskarna har starkt lysande gula ståndare och honbuskarna gulgröna pistiller. Sälgens protein- och energirika pollen och nektar är förrätten för nyväckta eller nykläckta humlor och bin inför kommande middagar bland sommarens alla blommor. Utan sälg och andra viden skulle de ha svårt att överleva de första vårveckorna.

Och utan bin och humlor skulle trädgårdarnas fruktträd och bärbuskar stå opollinerade på försommaren och vi människor bli utan läckra skördar. I dag talas det mycket om de ekologiska tjänsterna djur och växter gör åt oss människor. Sälgens talang som plats för småkrypens vårpicknick är ett bra exempel, värt mycket pengar för oss människor när det i slutänden kommer till honung, äppelmos, sylt, saft, åkerbönor, klöver- och oljväxtfrö och andra resultat av insekternas möda.

Inte bara humlor och bin

Tittar man närmare så är det inte bara humlor och bin som står för brummandet och surrandet bland videkissarna. Här finns vanliga flugor, blomflugor, sumpflugor och hårmuggor bland blommorna tillsammans med skalbaggar. Och som fjärilsrestaurang är sälgen en tillgång i trädgården. Just uppvaknade citronfjärilar, näselfjärilar och påfågellägon är bara några av de skönheter som söker sig till sälgblommorna.

Och i vårnatten vaknar nya nektarjägare, nattflyna. Breder man ut ett lakan under en blommande sälg en mild och mulen natt och skakar trädet kan man få se ett regn av nattflyn som faller ner på tyget. Främst rör det sig om olika arter av sälgflyn som kläcks strax innan sälgen blommar. Larverna hos många arter lever sedan av sommarens sälgbblad. Listan är lång över nattflyn som söker sig till sälgens blommor, till exempel olika arter av plattflyn och trefläckigt vågfly som kläcks redan på hösten och övervintrar som fullbildade fjärilar.

Hungriga sångare

Nyanlända, svultna vårfåglar som letar småkryp att äta, söker sig direkt till sälg och andra viden. Här finns insekter i överflöd. Från de gulblommande sälgarna ljuder vårens första lövsångarramsor. Där syns de kila omkring och kalasa på flugor och annat och

passar på att sjunga av lycka. På engelska heter lövsångaren faktiskt willow warbler, videsångare, vilket är ett passande namn. Sälgar är också rätta platsen att höra årets första flugsnappare, trädgårdssångare, svarthättor och årtsångare, alla i samma hungriga ärende.

Sålda på sälg

Listan är lång på djur och växter som är sälgens vänner. Som redan nämnts drar många nytta av blommornas nektar och pollen. Andra äter dess blad eller betar dess kvistar. Åter andra kryper under barken och äter bark och ved. Som riktigt gamla blir sälgarna hem för vedsvampar, sällsynta mossor och lavar samt hackspettar och andra fåglar som bygger bo i stammen eller på grenarna. Till och med som döende eller död gör sälgen nytta. Den mjuka och ruttnande veden blir mat åt skalbaggar och tvåvingar.

Bortåt 180 fjärilsarter har sin larvutveckling hos sälg och viden, och många fullbildade fjärilar söker nektar i sälgblommorna. Mer än 75 skalbaggsarter lever på sälgens blad, blommor och knoppar. Dessutom är över 200 skalbaggsarter beroende av sälgens döda ved och bark. Ingen annan växt ger mat till så många olika bladsteklar, gallmuggor och andra småkryp. Också många trädsvampar och lavar lever på sälg.

Bissysslor

Åssandbi, *Andrena ruficrus*, på sälgblo.

Den brummande kören av humlor och bin, vad sysslar de med egentligen? Humlorna är de mest iögonfallande och ljudligaste. Men till sälgens blommor söker sig även bin på jakt efter mat. Då ska vi inte alltid se stora bikupor framför oss. Många bin är solitära vildbin, det vill säga de lever helt ensamma. I hanhängena samlar bionorna pollen som föda till sina larver. Humlorna äter även själva av pollenkornen för att få sig en extra proteindos.

Allt är inte vad det ser ut att vara. Det här är ingen humla utan en humlelik pälsblomfluga, *Criorhina ranunculi*, på en sälgbloffa. Flugan härmar humlor (mimikry) och larven lever av ruttnande ved.

De tidigaste humlorna i sälgblofforna är ängs-, jord- och hushumlor och runt tio arter av bin söker sig också dit. Vårsidenbiet är ett bi med en lång brun päls på huvud och hals-sköld. Den kommer fram ur marken redan i slutet av mars eller början av april. På sandiga slätter syns hanarna sitta och längta och vänta på att honorna skall krypa fram. Biet är nästan lika stort som ett tambie och är en flitig gäst i sälgblofforna. Ett annat ganska stort, gråhårigt bi är sälgsamlarbiet som bara besöker sälgbloffor. Andra bin på sälg och videbloffor är gyllensandbi, videsamlarbi, vårsandbi, åssandbi och trädgårdssandbi. Så det är bara att plocka fram insektsboken och ge sig i kast med den brummande skaran.

Unga sälgar lockar

Sälgen börjar blomma när den är ett par meter hög. Dess blommor bjuder insekterna på mat. Efter blomningen är det istället knoppar, blad och själva veden som lockar. Bladen på skott och yngre buskar verkar vara extra attraktiva för bladätande insekter. Kan-ske är de både mer lättuggade och näringsrika än de gamla sälgarnas.

Flera olika arter **bladbaggar** lever på sälgblad. Vuxna skalbaggar sätter igång att kalasa direkt efter lövsprickningen i maj. Sedan fortsätter larverna att beta ett antal veckor under sommaren. Tills sist, innan löven faller, drabbas bladen av de nykläckta fullbildade skalbaggar som gnagande innan baggarna kryper in och gömmer sig inför vintern. På försommaren syns ofta på sälgarna vackert grönglänsande skalbaggar med långa antenner. Stör man dem faller de ihop ben och antenner och släpper taget. Därför kallas de **fallbaggar**.

Bladbaggar kan ibland uppträda i sådana mängder att de nästan helt äter upp sälgbladen. Angreppen av såväl larver som fullbildade skalbaggar, kan täcka kvadratkilometrar och få lövrika hyggen att lysa bruna. Den största arten som helst går på asp men som då och då syns på sälg är **asplansbaggen**. Den blir 10–12 mm lång, kroppen är röd medan huvudet är blåglänsande. De fullbildade glansbaggarna sitter på försommaren och gnager på bladen.

På kraftiga stubbskott av sälg ser man sommartid att vissa skott vissnar och hänger. På stammen syns då ett gnagt ställe som gjort att skottet knäckts. Alldeles nedanför gnetet har den vackra **videsmalbocken** lagt ägg.

På eftersommar och tidig höst kan sälgblad, speciellt på unga skott, få intensivt orange-gula undersidor. Det är en **rostsvamp** som angripit så att det faktiskt kan yra sporer från bladen.

Grön säglövbagge, *Phratora vitellinae*, uppträder allmänt i mängd på videblad som blir helt skelletrade efter en måltid.

Aspglansbaggens, *Melasoma populi*, larver äter mest aspblad, men har inget emot *Salix*-blad, sälgpollen ger protein till äggutvecklingen.

Två skalbaggsarter vars larver lever av sälgved: Stubborns-oxen, *Sinodendron cylindricum*, lever som larv i död, vitrötad ved under ett till två år. Även larven till den fyrbandade blomlocken, *Leptura quadrifasciata*, lever i några år i gammal murken ved. Skalbaggen sitter gärna i blommande strätta och äter pollen.

På skadade sälgstammar hittar man ofta den mörka eldtickan, *Phellinus ignarius*.

Den köttroda larven av allmän träfjäril, *Cossus cossus*, kryper efter två år inne i den levande sälgveden ut för att förpappa sig.

Även döda sälgar lever

Döende eller döda sälgar är viktiga för småkryp och svampar. Sälgveden bryts ner ganska snabbt och efter några decennier har veden stark vitröta. Nu flyttar nya hyresgäster in.

Den 3 cm långa larven av **stekelbocken** gnager gångar i hård, saltorkad ved. Den fullbildade skalbaggen har ett säreget utseende, kroppen är avlång och bakbenen särskilt långa. I hål där stekelbocken kläckts och levtt, flyttar gärna steklar in. De använder oftast endast ytterdelen av larvgången som bostad åt sina larver. Storleken passar bra för bladskärarbin. De skär ut runda små skivor av levande blad och gör av dessa något som liknar små cigarrfimpar. Dessa läggs på rad i gången och fylls med nektar och pollen som mat till biets larver. Matsäcken behövs, de kommer att leva där inne tills de förpuppas nästa sommar.

Hos döda sälgar som är ännu mer förmultnade lever **stubbhornsoxen**. Skalbaggsghanen liknar en noshörning i miniatyr. Hackspettar hittar ofta dess larver som bor i den lätthackade ytveden. Allt eftersom veden blir mer och mer rötad flyttar nya gäster in, bland andra några stora egendomliga harkrankar och flera långhorningar, de vackraste skalbaggar vi har i Sverige. Den färggrannaste av dem alla är den **fyrbandade blombocken**. Efter tre år är larven fullvuxen och förpuppas sig strax före midsommaren. Den svarta 15–20 mm långa bocken är försedd med fyra breda, gula färgband över täckvingarna. Arten påträffas ofta i blommor av älggräs och prästkrage där de äter pollen och suger nektar.

Bland insekterna finns flera stora och iögonfallande arter som lever på de gamla sälgarna, speciellt när stammar och grova grenar börjar dö. En av de vackraste är den grönskimrande **myskbocken**. Den är ståtlig med en kroppslängd på 3 cm och med långa ben och antenner. Myskbocken lever ofta i gränsen mellan levande och död ved.

I samband med skador och angrepp i veden på levande sälgar av bland andra myskbock finner man den köttroda larven av **allmän träfjäril**. Larven ger sig på eftersommaren eller hösten ut på en vandring utanför trädet för att söka efter en passande förpuppningsplats. Många har stött på den stora, röda larven och vissa tror att den är farlig - men man bör dock inte stoppa in fingret i de kraftiga käkarna! Om man oroar den spottar den ut sig en brun och surt luktande vätska som försvar. Larven övervintrar i gammal ved och förpuppas sig under försommaren nästa år. Ut kommer en mycket stor, klumpig och askgrå fjäril.

Trädsvampar hjälper till att röta sälgveden och gör den mjuk och bra för nya gäster. Svampar och insekter gör att grenar och stammar på äldre sälgar börjar dö. Hit söker sig hackspettar för att kalasa på larverna under barken eller inne i veden. Sälgar drabbas också lätt av snöbrott som bryter ner hela grenar eller stammar.

På skadade sälgstammar hittar man ofta den mörka **eldtickan**, fast förankrad vid stammen. Också **sälgtickan** är en intressant art som visat sig hysa en riktig överraskning. Europas minsta skalbagge, endast 0,3 mm lång, lever inne i tickan. Den lilla skalbaggen heter Ehnströms dvärgfjädervinge efter upptäckaren.

I norra Sverige kan man hitta en ljus ticka med en god kryddoft. Det är **dofttickan** eller den **nordliga anistickan**, som före deodoranternas tid användes av män i syfte att bedåra damerna.

Den mörkare **lunglaven** och den ljusare **skrovellaven** hittar man ofta på åldriga sälgar i gamla naturskogor. Båda är mycket iögonfallande, särskilt när de är fuktiga av regn.

Lungslävan, *Lobaria pulmonaria*, hittar man ofta på åldriga sälgar. Den trivs på halvöppna växtplatser med hög och jämn luftfuktighet och anses som missgynnad p.g.a. det moderna skogsbruket och minskande antal gamla grova lövträd i betespräglade skogar och kulturmarker.

Så vårdar vi sälgen

Den här skriften har berättat att sälgen behövs. Och att sälgar i alla åldrar behövs, från de unga små till de grova och ståtliga och till och med de döende eller döda. Finns sälgar i alla stadier, så har också sälgens alla vänner livsrum i markerna. Den största bristen i landskapet är sälgar som fått växa sig gamla, höga och grova.

1. Problem vid åkerbryn

Sälgen får inte en chans att växa i höjden. Längs vägar och åkerbryn röjs sälgen bort tillsammans med annat sly. Kvar blir en stubbmatta som skjuter nya skott.

Lösningen: Välj ut enstaka större sälgar bakom den slagna delen, friställ dem som framtidssälgar som får växa sig riktigt stora. I kantzoner mot jordbruksmarker kan man också hamla och underkvista sälgar för att lindra beskuggningen på grödorna.

2. Problem i skogsmark

Många sälgar stryker med i skogsmark i samband med röjning, gallring och slutav-

verkning, särskilt om de börjar ha torra, döende eller döda grenar.

Lösningen: Märk ut och spara framtidssälgar och sälgar som redan hunnit växa till sig, även om de har döda partier. De skröpliga träden är värdefullare än de ser ut, de innehåller många vedlevande insekter som lockar till sig hungriga hackspettar.

3. Problem i betesmarker

Sälgar stryker ofta med, när man röjer betesmarker för att förhindra igenväxning.

Lösningen: Välj ut vissa sälgar som framtida naturvårdsträd. En sparad gammal säl i betesmarken kan ha en större betydelse för mångfalden och därmed för naturvården än vad flera av ädellövträden har. Vid fåbodar hittar man fortfarande grova sälgar där myskbocken trivs. Ett par få, grova och delvis döda sälgar kan räcka i flera decennier för den och andra vedlevande insekter.

4. Problem vid dikesröjning

Ofta växer sälgar längs diken. Där vill jordbrukaren röja för att få in sol och ljus. Då försvinner ofta också sälgarna, trots att de kan göra stor nytta för markens övriga grödor.

Lösningen: Välj ut enstaka sälgar som sparas längs diket. Insekter som humlor och bin gynnas på våren som sedan hjälper till med pollineringen av olika grödor såsom t.ex. klöver och fruktträd.

5. Problem i täkter och slänter

Grustag, jordtäkter och solvända slänter växer ofta igen med sälg. Markägare betraktar ibland det som skräpskog som får bli flis och sen planteras med tall istället.

Lösningen: Gallra bara bort en del av dessa sälgar och spara andra till att bli grövre framtidssälgar. Då gynnar man bland annat sälgetingbocken och en del andra skalbaggar som är värmekrävande och trivs inuti sälgar i sådana varma miljöer.

Sälgar vid sand- och grustäckter är mycket betydelsefulla för de vilda biarter som boar i sandrik mark. På den infällda bilden kan du se en sandbihona som gräver bo med skenbenen fulla med pollen.

6. Problem i tätortsskog och trädgårdar

I tätortsnära skog och trädgårdar råder ofta städmani. Man vill hellre städa och ”snygga till” än gynna biologisk rikedom. Då får kanske sälgar, särskilt de med lite torra partier, falla för röjsågarna. Det finns många exempel på hur grova sälgar fällts och forslats bort.

Lösningen:

Låt sälgar stå kvar och dö en naturlig död istället. De ger liv åt parkmiljöerna genom att dra till sig småkryp och därmed fåglar. När de väl har dött kan man skapa en ”trädkyrkogård” på en avskild, solbelyst plats. Det ger livsrum åt insekter och fåglar. Det går även att aktivt plantera sälgar i trädgårdar eller områden där de försvunnit. Framst är

det viktigt att sälg med hanblommor gynnas för de pollinerande insekternas skull. Det går att köpa sälg och olika videarter för att plantera eller ta sticklingar i naturen, men glöm inte att fråga markägaren först.

7. Problem vid flisproduktion

I dag utnyttjas många igenväxningsmarker, åkerbryn och strandskogar för att producera värmevlis. Där tillåts inte sälgar att bli gamla.

Lösningen: Låt flisproduktion ske med omsorg om allt levande. Dessa miljöer är ofta mycket rika på småkryp och fåglar, känsliga för stora ingrepp. Samma gäller här som i andra fall – välj ut vissa sälgar som får bli framtidsträd.

8. Problem vid hemvedshuggningen

Även vid vanlig hemvedshuggning drabbas ofta sälgen.

Lösningen: En hel del sälg kan säkert avverkas men det är viktigt att man också väljer ut och sparar de träd som har bra förutsättningar att bli grova och gamla. Sälgen är ju trots allt inte den bästa vedråvaran.

Sälgens stödpatruller

Vem värnar sälgen? Många kan göra en hel del, både privatpersoner, föreningar, företag och myndigheter. Här är några som kan göra särskild nytta:

- Markägare, jordbrukare, skogsbrukare, jägare som medvetet kan spara och vårda sälgar på sina marker. De kommer att bli belönade med rikare djurliv och gratis ekologiska tjänster från humlor och bin.
- Föreningar som WWF, Naturskyddsföreningen, LRF, Hushållningssällskapen och andra kan göra och gör mycket för att lyfta fram vikten av biologisk mångfald, där inte minst sälgen är en av de arter som ska värnas. Informationsmaterial, exkursioner, kurser och programverksamhet är några av medlen.

- Biodlarföreningar bör kunna hjälpa till och påverka omgivningen att spara sälgar. Resultatet blir både tydligt och läckert – honung.
- Skogsstyrelsen har i sin rådgivning ett stort ansvar att lyfta fram sälgens betydelse till markägare och förklara trädets biologiska betydelse. Rådgivningen kan ske redan i samband med planerade gallringar och framförallt inför slutavverkningar. Även i samband med reservatskötsel bör sälgar sparas för att berika den biologiska mångfalden. Skogsstyrelsen har kommit med råd och anvisningar för tillvaratagande av bioenergi och här bör fortsättningsvis sälgens unika och värdefulla roll poängteras.
- Entreprenörer som utför markägarens röjningar och gallringar kan ha sälgens värde ur naturvårdssynpunkt i åtanke då röjningar och gallringar utförs. Det finns ofta ett stort spelrum i val av vilka träd som ska stå kvar. Kanske kan man marknadsföra sig som naturvårdsentreprenör (som utför naturvårdsgallringar och –röjningar)?
- Kommuner och Länsstyrelsernas naturvårdsenheter kan i samband med olika föreskrifter i reservat betona sälgarnas betydelse på markerna. Lantbruksenheter kan göra informationsmaterial om sälgen att dela ut till markägare och i arbetet med åtagandeplaner för betesmarker med särskilda värden ange att sälgar bör sparas eller släppas upp.

Slutord

Sedan är det bara att vänta tills det blir vår och de gula blommorna öppnar sig. Gå fram till trädet eller busken, blunda och lyssna till brummande insekter, sjungande lövsångare och njut! Tusentals andra av landets myllrande varelser njuter i kapp.

Ett framtidslandskap med många sälgar i olika miljöer och olika åldrar.

Citronfjärilshona, *Genopteryx rhamni*, fyller på med energidryck från blommande sälg medan hon letar efter larvernas födoväxt brakved på våren.

Mer att läsa

Bo Mossberg och Lennart Stenberg, Den nya nordiska floran

Bengt Ehnström, Sälgboken

Etnobiologi i Sverige del 1 och 2. Centrum för Biologisk Mångfald, CBM

Carl-Herman Tillhagen, Skogarna och Träden – natursyn i gångna tider

Träd och buskar i norr, Bernt Larsson, Skogsvårdsstyrelsen i Norrbotten

Skogsstyrelsens broschyr om sälg

Världsnaturfonden, WWFs webbplats www.wwf.se

Naturskyddsföreningens webbplats www.naturskyddsforeningen.se

Åtgärdsprogram för hotade bin på Salix (Naturvårdsverket)

CBMs webbplats myller www.bioresurs.uu.se/myller (sökord sälg)

Den virtuella floran <http://linnaeus.nrm.se/flora/> (sökord sälg)

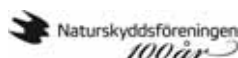
Jordbruksverkets pollineringskampanj www.sjv.se/pollinering

Text: Bengt Ehnström och Thomas Öberg

Foto: Alla foton Ola Jennersten/WWF utom framsidan som är av Jan Töve/Naturfotograferna och flicka med videkissar på sid. 2 som är av Björn Teigseth/Megapix

Illustrator: Martin Holmér

Jordbruksverket i samarbete med

Centrum för biologisk mångfald

Jordbruksverket
551 82 Jönköping
Tfn 036-15 50 00 (vx)
E-post: jordbruksverket@sjv.se
Webbplats: www.sjv.se

Detta material har delvis
finansierats med EU-medel

ISSN 1102-8025
JO09:3